

Novák Anikó

„a kellékek már összezsúfolódtak”.
Gyűjtés és muzealizálás
Tolnai Ottó *Nem könnyű* című kötetében

Bejárat

Tolnai Ottó szerteágazó szöveg univerzuma az értelmezések széles skáláját teszi lehetővé. Az elemzés egyik igen gyümölcsöző iránya a gyűjtés és muzealizálás kérdéskörének vizsgálata, mely a kezdetektől jelen van az életműben. A gyűjtés aktusa Tolnainál szinte mindenre kiterjedhet, a különleges hangzású vagy jelentésű szavaktól kezdve a furcsa figurákon, különböző háztáji és állatkerti állatokon, képzőművészeti alkotásokon át a leghétköznapibb tárgyakig.

A kollekciókat korábban három csoportra osztva próbáltam vizsgálni, megkülönböztettem a hétköznapok gyűjteményeit, a képzőművészeti gyűjteményeket és a textuális gyűjteményeket. Az első kategóriába állatok, banális használati tárgyak, szemétre hányt lomok, a másodikba a képzőművészeti írások képzeletbeli múzeumának alkotásai, a harmadikba pedig a különleges, mániákus Tolnai-figurák, Tolnai-alteregók, mások elbeszélte történetei, illetve Tolnai saját, újrahasznosított szövegrészei, valamint a Tolnai-művek imaginárius könyvespolcának darabjai és a művekben gyakran tematizálódó lexikonírói tevékenység sorolhatók.¹ E felosztás természetesen nem lezárt, végleges, folyamatosan alakítható, bővíthető, és mégis mindig hiányérzetet szül, de már így is jól szemlélteti a Tolnai-művek kollektív gazdagságát. A gyűjtemények heterogenitásához a gyűjtők különböző típusai társulnak: a guberáló, a műkedvelő gyűjtő és a műtész szépen megfér egymás mellett, ahogyan a káosz állapotban létező és a szakosodás, rendszerezés eredményeképpen megszülető tárgyegyüttesek is.

A már eddig is burjánzó Tolnai-Kunstkammert tovább gazdagította a 2017-ben megjelent *Nem könnyű* című verseskötet, mely a 2001 és 2017 közötti verstermést adja közre. Az öt részből álló vaskos kötet egyfajta rekapitulációként már maga is komoly kollekció, szinte múzeum vagy retrospektív életrajzi kiállítás, de a gyűjtés, a gyűjtemény, valamint a muzealizálás témaként is megjelenik a szövegegyüttesben. Jelen írás célja egyrészt a 2017-es és az 1975-ös *Rekapituláció* alcímmel megjelent *Versék* kötet összevetése, másrészt a gyűjtés és muzealizálás alakzatainak értelmezése a *Nem könnyű* költeményeiben a korábbi alkotások tükrében.

Novák Anikó (1984) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Újvidék, aniko.novak@ff.uns.ac.rs.

¹ Lásd bővebben: Novák Anikó: *A kollekció poétikája. Gyűjtés és muzealizálás Tolnai Ottó műveiben*. Újvidék 2018.

Korai és kései rekapituláció

1975-ben jelent meg Tolnai Ottó *Versek* című kötete *Rekapituláció* alcímmel. A Tolnai-recepció a korábbi motívumok, szövegszervező eljárások összegzését emeli ki a könyv kapcsán. A szerző ekkor harmincöt éves, nevezhetjük tehát e művét, két évtizedes lírai munkásságának összefoglalóját korai rekapitulációnak. A 2017-ben megjelent mű címadó versében pedig maga a lírai én használja a kései rekapituláció kifejezést. Az 1975-ös kiadvány 78 oldalon 51 rövid, számozott kiskompozíciót tartalmaz, a 2017-es viszont 379 oldalon öt részben a költő kései kísérleti költészetének 116 darabját. Fontos megjegyezni továbbá, hogy a *Nem könnyű* a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelenő Tolnai-életműsorozat harmadik darabja, a Magyarországon nehezen elérhető kötetek újrakiadásainak (*Világpor*, *Gogol halála* és *Virág utca 3.*) sorába ékelődik be, ily módon egyfajta kanonizációs folyamat részévé válik.

Az összegző, önértelmező magatartás nem csupán e két kötet sajátja, áthatja az egész Tolnai-opust. „A Tolnai Ottó írásgyakorlatát mélyen meghatározó ismétlés, variálás, a kijelentés, szövegdarab, fogalom, metafora újraidézése, az állandóan megújuló kontextusteremtés, egész opusát mozgásban tartja. Minthogy ebben az imaginációban és nyelvi gyakorlatban mindig minden új s egyben már valahol leírt, az összefüggéseket kereső olvasás is a szüntelen rekapituláció jegyében folyik”² – hangsúlyozza Thomka Beáta.

Bosnyák István vizsgálja a *Versek* organikus kötetszervezését, valamint négy aspektusból közelíti a rekapituláció aktusához, értelmezi elsődleges jelentésében, szemléleti, módszertani és technikai tekintetben, a lételemények felől olvasva, továbbá másodlagos jelentésében, önéletrajzi összefoglalásként is.³ Hangsúlyozza, hogy a jellemző nagyversek helyett olyan rövid szövegek sorjázhatnak, amelyek egymásnak felelnek, egymásra rimelnek. A nagyvers hiánya viszont csak lát-szólagos, mivel Bosnyák szerint „a kötet egyetlen »nagyverset« képez, olyan egységes tervszerűen fölépített *szerves* kompozíciót, amelyet egyes darabjaiban csak az Egész elleni »merénylet« kockázatával lehetne mérlegelni”.⁴ Az ötven szöveg egy köteggként olvasását szorgalmazza a szerző monográfusa, Thomka Beáta is, aki az utolsó, ötvenegyedik írást útmutatónak tekinti.⁵

A *Nem könnyű*ben megtaláljuk mind a kis-, mind a nagyformákat, már a terjedelem miatt sem olvasható egyben az szövegegész, viszont a *SCANDAL* címet viselő első rész összeállításában hangsúlyosan, másutt pedig elvéve megfigyelhető az az egymásnak felelgetés, motívumöltés, amelyre Bosnyák utal a *Versek* kapcsán. Szajbély Mihály jegyzi meg, hogy a *Nem könnyű* versei mind a 21. században születtek, de nem időrendben kaptak helyet a kötetben, hanem ciklusokba rendezve, s a szerkesztés során új, a kompozíció kedvéért írt alkotások is születtek.⁶

Bosnyák István a *Versek* lírai énjét „a művével társalkodó költőnek” nevezi,⁷ s azonnal adódik a kérdés, nem ezt teszi-e a Tolnai-szövegek szubjektuma folyamatosan? Mindenesetre a költeményekben megfigyelhető önreflexivitás mindkét kötetben meghatározó. Thomka Beáta

² Thomka Beáta: „*Finom adogatás*”. *Kosztolányi – Tolnai*. Üzenet XXXII(2002). Tavasz. 149.

³ vö. Bosnyák István: *Versek harmincötön túl... Glosszák egy rekapitulációra*. Híd XL(1976). 5. szám. 641–649.

⁴ Uo. 642.

⁵ Thomka Beáta: *Tolnai Ottó*. Pécs 1994. 73.

⁶ vö. Szajbély Mihály: *Vakság mint radikális költői program*. Élet és Irodalom LXI(2017). 21. szám. 2017. május 26. <https://www.es.hu/cikk/2017-05-26/szajbely-mihaly/vaksag-mint-radikalis-koltoi-program.html> (Utolsó letöltés: 2018. ápr. 29.)

⁷ Bosnyák István: *i. m.* 642.

kiemeli, hogy az opusszal együtt a költő személye kerül előtérbe, az az én, aki „más módon *akar versének hőse lenni*, mint ahogyan azt a meglévő költői individuum-mintákból ismerjük.” Eredendően nem introvertált alkat, lelki, érzelmi, hangulati kérdésekről, terhekről és vívódásokról nem ejt szót. *Teljesen leköt világom regisztrálása*: ebben a kijelentésben benne foglaltatik a magatartásmód és a személyiség problémája is. Ez a hallatlanul szenzitív egyéniség minden belső energiáját a dolgok érzéki megnyilatkozásainak rögzítésére fordítja. A világ szerkezete a szín, forma, alakzat, íz, felület, anyag, minőség, halmazállapot, látvány révén tárulkozik fel előtte.⁸ A világ regisztrálása mint a lírai én alapvető tevékenysége a későbbi kötetekben is tetten érhető magatartás, a Szerző-én szorgosan archiválja az eseményeket, valamint az őt körülvevő figurákat, természetet és tárgyi világot, s nagyon lényeges, ahogyan Thomka Beáta megjegyzi, hogy személy és tárgy között nincs elsőbbség ebben a világban, továbbá éppen e megfigyelő és lejegyző cselekvésben mutatkozik meg a lírai én belső lényének struktúrája. „A dolgok sokkal inkább kívülről befelé hatolnak, s visszaverődésükkor azért maradhatnak mégis tárgyszerűek, mert nem a személyiség valamely mélyrétegének, érzelmi alapjának, hanem elsősorban az érzékeknek, az imaginatív és szenzuális recepciónak az érintéséből származnak. Talán ezért pattan megszámlálhatatlanul sok ragyogó tükörcserépre a jelenségvilág, s ezért oly tágas a metaforikus nyelvvel megérzékíthető birodalma e költészetnek”.⁹

A tárgyakhoz való viszonyt, illetve azok nem konvencionális láttatását Bosnyák István is tipikus műhelysajátságként emeli ki, továbbá a következő alkotói jellegzetességekre koncentrál: „1. Tolnai a jugoszláviai magyar költészetben a *Verssek* tanúságaként is a szabad asszociációk kiváltásának legelső mestere. 2. Az érzelmes dolgokról érzélgősség nélkül kevés költőnk tud ilyen hatásoson szólni: Tolnainak ez a kötete is az érzelmek »tagadva-megtartásának« az iskolapéldája, a deromantizált és mégsem deperszonalizált, a tárgyias és mégsem személytelen korszerű líra magánantológiája. 3. A weöresi át- és ráhallás, a beleézés és együttrezgés képessége nyilván egyetlen honi költőnkénél sem olyan kifejezett, mint Tolnainál; az ún. szekunder élményből nálunk ő tud leginkább primer hatást kicsihozni, a kultúrtémákat ő tudja leginkább életversekké minősíteni; művészet-versei nemcsak mennyiségileg, de minőségileg is líránk ezen »vonulatának« az élén állnak”.¹⁰ Mindezek a megállapítások a kései rekapituláció tekintetében is érvényesek.

A *Verssek* szubjektuma zámot vet saját motívumaival („versalkatrészével”), írásmódjával, első verseivel, a modernizmus lehetőségeivel, az életmű törvényszerűségeit felmutató önméltéssel, a műveiről írt kritikákkal, de a poétikai kérdések mellett, ahogyan Bosnyák is jelzi, az élet eseményeit, kudarcait is számba veszi. Ily módon válik e korai rekapituláció költészeti és emberi összegzéssé egyaránt.

A gyűjtés és muzealizálás tekintetében a versfüzér köponti alkotása a 25. darab, mely így kezdődik:

*minden tárgyat megjelöltem
körülmény- és leírtam én már minden tárgyat
hiába ugrál ide-oda tekintetem
raktárként zsúfolt szobámban*¹¹

⁸ Thomka Beáta: *i. m.* 1994. 74.

⁹ Uo. 75.

¹⁰ Bosnyák István: *i. m.* 645.

¹¹ Tolnai Ottó: *Verssek. Rekapituláció.* Újvidék 1975. 33.

A folytatásban a Tolnai-esodakamra legkülönbözőbb tárgyainak lajstromozását olvashatjuk, melyek többsége egyáltalán nem tipikus költői kategória. Rézkörték, klisék, pipák veszik körül, sebzik meg a lírai ént, szúrnak a szemébe, s a költemény második része a teljes redukálódást, széthullást, megvakulást, elcsendesedést archiválja igen érzékletesen:

*meghalt a szem
a festő szeme
fehér papír*

*meghalt a fül
fehér papír*

*meghalt
fehér papír*

*meghalt
a
meghalt*

*a*¹²

A 2017-es kötetből a *Kibuggyan a vér a számból* című hosszúverset állíthatjuk párba e költeménnyel, a tematikai egyezéseken túl (sérülés, festői tekintet) szerkezeti hasonlóságra is felfigyelhetünk, mintha a sűrített kisforma kibővített változatát olvasnánk.

A könyv második cikluásnak címadó verse elsősorban a nyelv kérdésével foglalkozik, a költészet fordíthatóságával, a szó és a hangzás hatalmával, valamint a Tolnai-szövegeken mindig átderengő képzőművészeti látásmóddal. Míg a *Versek 25.* darabjában a szem sérül, addig e hosszúversben, ahogyan a cím is mondja, a szájból buggyan ki a vér, miközben a lírai én németül olvassa fel a verseit („akárha üveget kezdtem volna enni”¹³). Az eset hatására már írás közben is veszélyeztetve érzi már magát a költő:

*új verseim írása közben már eleve gondolok az eljövendő
zord felolvasásokra
ha írás közben is kibuggyan a vér a számon
gondolkodás nélkül kihúzom a szót a metaforát
a költészet már régen nem ilyen
miféle ihlet
eltekintek a felmerülő üvegesen irizáló költői kategóriától
olyan szavakkal élek amelyek immár akárha egy külön kis
(lám mindent minoritásomhoz szabok) privát nyelvet
külön kis privát nyelvet képeznének¹⁴*

¹² Uo. 34.

¹³ Tolnai Ottó: *Kibuggyan a vér a számból*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 124.

¹⁴ Uo. 125.

A szavak, metaforák kihúzása párhuzamba állítható az előző versben megfigyelhető redukálódással, s csak látszólag vesz itt teljesen más irányt a költemény, a hangya – Ameise szó felmerülésével etimológiai, zoológiai stúdiumokat követően Hangya András alakjáig jutunk el („aki teljesen azonosulni tudott a nevével”¹⁵), ám ez az azonosság a vers szubjektumára is kiterjed, annak a vágyának ad hangot, hogy német nyelvterületen felvegye a nyomtalanul elhunyt, jelentős vajdasági festő nevének németes alakját. A név révén (inkognitóban) és parányi hangyaként a lírai én is nyomtalanná válhatna („araszolok végtelen kiskocsmák asztalterítőinek kockáin át / meg át mint egy szép novellában magam lényétől vacogva / szegény”¹⁶). A költemény utolsó két szava pedig maga a név, mely magában hordozza a nyomtalanságot, és rimel a 25. vers zárósoraira, „a” hangjaira: Andreas Ameise.

A sérült szem, illetve a vakság egy másik szövegben kap fontos szerepet a *Nem könnyűben*. Szajbély Mihály hívja fel a figyelmet a kötetnyitó versre (*Csíp-csíp csóka*), melyben a vak varjúcska perspektíváját szenzualista programnak nevezi. „A vakság mint radikális költői program, a *semmisre* nyitja rá a szemet, mely a kötetben számos jelzős szerkezetben tér újra és újra vissza: semmis megjegyzések, semmis kutatások, semmis libatopp, semmis ráspoly, semmis piros pihetoll, semmis igazolványfotó, semmis tárgy, semmis darabkaja valaminek, semmis valami, semmis kis közösség, semmis fekete férc... A *semmis* akkor válik érzékelhetővé, ha a tekintet úgy tapogatódzik, mint a sötétben matató kéz. És mert a semmis részletek nem vakítják el a tekintetet, mögöttük kibontakozhat, indázhat és burjánozhat az egyébként láthatatlan”¹⁷ – írja Szajbély.

A 25. vers tárgyleltára kapcsán a Tolnai-motívuumokat összegző *Behemperedtél-e a rózsába* és *Nem könnyű* című költeményt kell megemlíteni. Ez utóbbi írásra használja a költő a kései rekapituláció kifejezést, és a poétikai kérdések taglalása mellett sorra veszi, mi mindennel bajlódott eddigi életében és költészetében:

*Egy orrszarvúval bajlódom
ki bajlódott már számárral
én bajlódtam
lóval netán nevelt üszöket
én neveltem üszöket
bajlódtam bikákkal
az sejtheti nem könnyű
nem könnyű egy orrszarvúval
egy orrszarvúval bajlódom
azzal a kis holland katonával
ki először vezette körbe
mutatta be Európában
egyszer régen ugyanis próbálkoztam
(nem nagy sikerrel) megjelenítésükkel
majd később is próbálkoztam
nem könnyű¹⁸*

¹⁵ Uo. 128.

¹⁶ Uo. 129.

¹⁷ Szajbély Mihály: *i. m.*

¹⁸ Tolnai Ottó: *Nem könnyű*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 101.

A refrénszerűen ismétlődő „nem könnyű” határozza meg a hosszúvers ritmusát, de a versbe, illetve a gyűjteménybe kerülés rendezőelvéként is szolgál utalva arra, hogy a művészet sosem könnyű. A Tolnai-opus tökesúlyának nagy részét a mindenütt megjelenő ólom adja, ahogyan a hajó tökesúlyát az orrszarvú.

Még egy lényeges párhuzamra érdemes mindenképpen felhívni a figyelmet a két kötet kapcsán, ez pedig a szövegalkotás mikéntje, illetve annak vágya. A *Versek* 9. darabjában a lírai én az első verseinek írásmódját határozza meg követendőként, az útmutatóként is felfogható zárlatban pedig a következőket fogalmazza meg:

*ilyen egyszerű kis könyveket kellett volna csinálni
igaz a gogol halála ilyesmi
egy pohár vízről kellett volna írni csak*¹⁹

s végül így zárja a költeményt és a kötetet:

*néha egyszerűbb dolgokat akartam
csinálni mint a költészet
néha összetettebb dolgokat akartam
csinálni mint a költészet
és elmúlt az élet*²⁰

Az egyszerűség vágya, melyet egy helyütt a lexikonok beszédmódjával, a szócikkek szabályszerűségével azonosít, folyamatosan kitűzött célként jelenik meg, de számára elérhetetlen forma: „úgy kellene írni, mint a *Tolnai*. Nem pedig így. Mint ahogyan az ördög ír cérnájával, gubancosan”.²¹ A *Nem könnyűben* a lírai én már letesz elérhetetlen vágyáról, vállalja a gubancos írásmódot, s vállalja az irodalmi édesvatta-kócoló gép levédetését, mely elszabadul a szövegvésszel együtt:

*elszabadult
az irodalmi édesvatta-kócoló
pedig a karcsi levédte
elszabadult ez a szövegvész
elszabadult*²²

Az vattakócológéppel szőtt, elszabadult Tolnai-szövegészben a két vizsgált kötet között a vatta motívuma is kapcsolatot teremt, amely helyenként előfordul az életműben, de nem kerül előtérbe. A *Versek* fonalvattakáoszával összecseng a *Nem könnyű* édes vattakáosza („megjárva

¹⁹ Tolnai Ottó: *Versek. Rekapituláció*. Újvidék 1975. 75.

²⁰ Uo. 75.

²¹ Tolnai Ottó: *Grenadirmars: egy kis ízelt opus*. Zenta 2008. 151.

²² Tolnai Ottó: *Az a tata is avagy a szövegkócológép levédése*. = Uó: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 179.

édes vattarengetegeket / megjárva a vatta édes káoszát”²³). Az utóbbi szövegegész feltérképezéséhez jó iránymutatóként kínálkozik a ragacsos vattafonal, mely a Tolnai-szövegvilág mintájára pókhálóként magához vonz, ragaszt mindent, ami az útjába kerül. Emiatt is állítható párhuzamba az életmű a csodakamrákkal, királyi, illetve főúri kincstárakkal, melyek rendezőelvét elsősre nem könnyű felfogni, ahogyan a fonalvattakáoszt sem egyszerű kibancolni, szétszálazni.

„mert őt is szeretném kiállítani”

„Múzeumszerűen képzem ki a szobákat a környezetemben, aztán lazára engedek mindent, amit oda beraktam, de közben figyelem, hogy mikor kerül újra a látókörömbé. Amikor valami közelebb ér, megnézem, hogy épp milyen viszonyban vagyunk, de van, hogy csak tarkón vág, aztán megy is tovább. Így vagyok például más könyveimnél a flamingóval”²⁴ – vallotta Tolnai Ottó egy interjújában. Nemcsak a környezetét, a műveit is múzeumszerűen alakítja, továbbá imaginárius múzeumokat hoz létre, amelyek berendezése is az olvasó szeme előtt történik.

A témák, tárgyak szinte szó szerint az utcán vagy épp a szemétkosárban hevernek, csak le kell értük hajolni. Tolnai többször ír arról, miképpen kerülnek be motívumok, verssorok a költészetébe. Olykor 100 kilométerről is meghall egy-egy szép sort, mint a *Közben fújni kezdett a szélben* a „Neko gricka plastičnu kašiku”, azaz a valaki rágcshal egy műanyag kanalat jelentésű szerb nyelvű mondatot, vagy minden újságban talál valami számára relevánsat, valami lokális jelentőségűt, legyen szó bármilyen távoli témáról is, ahogyan erről az És találtam még egy cikket című költeményében ír. *A pesti partvis*ban végigkövethetjük a költői kategóriává válás fokozatait, a szemünk előtt történik meg a motívum kisajátítása, áthelyezése a lírai én saját közegébe, sőt képzőművészeti kontextusának megteremtése is.

A Tolnai-recepció részletesen foglalkozik a szerző tárgyfetisizmusával, amely Orcsik Roland szerint Danilo Kišéhez hasonlóan személyes és mitologikus. „Tolnai »talált tárgyai« *ex privat tárgyak*: a történelmi mikronarratívák hordozói, a személyes reprezentáció maradványainak közvetítői, vagyis, akárcsak a különc figurák, a tárgyak a költő, s általa a költészet hasonmásai”²⁵

E talált tárgyak általában már elveszítették korábbi funkciójukat, s Tolnai nagy izgalommal helyezi őket új kontextusba,²⁶ új jelentéssel ruházza fel őket. A jelentés konstruálásának folyamatát nagyon szemléletesen írja le Szajbély Mihály: „Olyan konstrukcióról van szó [...], amely nem fikcióra, hanem az ellesett részletek (hétköznapiságukból kiemelt tárgyak, alakok és az ő történeteik) új relációba helyezésére épül. Tolnai a történettudósokhoz hasonlatosan dolgozik, akik nem találnak ki semmit, de forrásaik új relációba helyezésével mégis mindig új történeteket alkotnak a múltból”²⁷. Történettudósok helyett akár muzeológust vagy kurátort

²³ Tolnai Ottó: *A visszavont hallali*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 168.

²⁴ Tolnai Ottó: Átrendeződés egy bizonyos verstípussal és életformával szemben. *Könyves Blog* 2016. május 6. http://konyves.blog.hu/2016/05/06/tolnai_otto_atrendezodes_egy_bizonyos_verstipussal_es_életformával_szemben (Utolsó letöltés: 2018. ápr. 29.)

²⁵ Orcsik Roland: *Néhány lélegzetvétel – Tolnai Ottó lírájának perverz eksztázisa*. *Ex Symposion* (2013). 83. szám. 22.

²⁶ vö. Uo. 22.

²⁷ Szajbély Mihály: *i. m.*

is mondhatnánk, a történet megkonstruálásához egy kiállítás esetében is a források, tárgyak szelektálása és elrendezése szükséges.

A lírai én a *Szentes* című költeményben jelenik meg kurátori szerepben. A vers egy tervezett somorjai kiállítás anyagát veszi sorra, a veresszubjektum lajstromozza, mi mindent szeretne a somorjai zsinagógában működő galériába szállítani, kiállítani, valamint az elrendezésre vonatkozó információkat is közöl:

*Valamint a kis szentesi
fridrich-féle fényírdát is szeretném
somorjára szállítani [...]
mit csinálsz kérdi
szállítom somorjára az üres
az elhagyott szentesi kenyérgyárat
az antikvárium kenyérillatú könyveit
törpe rattlerével a szép tót nőt
őt is centrumba állítani
mint jóó lajost és jóó bélát
rattlerével a tót nőt
a költészet jóó ott rejtőzik
azon a tenyérnyi fényképen
a tót nő és a törpe rattler között²⁸*

Szürreális gyűjtemény tárul a szemünk elé: a nehezen elmozdítható vagy elmozdíthatatlan szentesi fotográfiai műhely és a kenyérgyár, az antikváriumi könyvek, melyeket először a kenyérgyárba szállítana át, hogy magukba szívják a kenyér illatát, valamint egy fénykép, melyről leválaszthatóak a rajta szereplő élőlények. A hangsúly a fényírdára helyeződne, de az idézet alapján a tót nőt és kutyáját ábrázoló képet is középpontba állítaná a lírai én, aki a *Farkaslyuk* című költeményben somsámfák beszerzéséről és ugyancsak somorjai kiállításáról ír. E heterogenitás a modern múzeum és a modern szubjektum fontos ismertetőjegye is, ahogyan Boris Groys írja, a tárgyak már nem alkotnak szerves egységet a múzeumban, mint mondjuk korábban a templomokban vagy az uralkodói palotákban.²⁹

A versben mintha egy mozgalmas, dinamikus installáció épülne a szemünk előtt. Tolnai műveihez ez a ritmus jól illeszkedik. A lírai én kiállításvíziója összefüggésbe hozható Groys teatralizált múzeumfogalmával. A múzeumi prezentációs rendszer eme jelentős elmozdulásának gyökerei a hetvenes évek performance-művészetében keresendők. Groys a kiállítási gyakorlat teatralitását reflexiónak tekinti a gyűjteményre mint olyanra. Szerinte az illékony múzeum és a szétfolyó kulturális archívumok miatt szükséges a kulturális identitások szüntelen újradefiniálása.³⁰ A gyűjtemények eseményserűségét kiemelő tárlatok esetében a tér mellett különösen lényegessé válik az idő, bár a kettő összekapcsolódása a múzeum alapvető sajátja volt mindig is. Az installációk mégis hangsúlyosabban időbeli múzeumok: „heterogén tárgyak

²⁸ Tolnai Ottó: *Szentes*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 337–338.

²⁹ vő. Boris Groys: *Gyűjteni, gyűjteni*. = Uő: *Az utópia természetrajza*. Bp. 1997. 67.

³⁰ vő. Uo. 79.

gyűjteményei homogén térben; meghatározott történeti perspektívát közvetítenek, ami azonban nem felel meg semmiféle államilag hitelesített történetírásnak, hanem a dolgok szubjektív szemléletét feltételezi”.³¹

Bár konkrétan nem kiállítás, hanem egy darab készül a *Kerítik* című versben, ugyanaz a mechanizmus működik ott is, mint a *Szentes*ben, s ez nem meglepő, ha elfogadjuk Boris Groys megállapítását, hogy „[a] művek alkotása ugyanaz, mint a művek gyűjtése”.³² A lírai én jelzi, hogy a szöveg még nem készült el, „de a kellékek már összezsúfolódtak”³³, és a vers legnagyobb részét éppen e kellékek cselekménybe ágyazott felsorolása teszi ki

Tolnai műveiben a kiállítás, felmutatás mellett mindig nagyon lényeges a nyomozás, a kutatás, amely szükségszerű előmunkálata a bemutatásnak, de mindig talál új szempontokat, fókuszokat, amelyek tanulmányozására hívja fel önmagát és olvasóit. Ehhez kapcsolódnak a lexikoníráshoz szükséges kutatások, amelyek ebből a kötetből sem hiányozhatnak, de a *Szentes*ben is feladja a leckét, jelzi a további kutatás irányait, a *Segíts a kis koponyát verőpárnán felmutatni* című költeményben viszont valóban maga a keresés a téma. A lírai én azt a kis szlovén koponyát próbálja felkutatni, amelyet húsz évvel ezelőtt az Újvidéki Múzeumban látott egy vándorkiállításon:

*egy szlovén leányka arannyal hegesztett koponyáját
aki úgy képzeltem s ezt versbe is foglaltam
míg a forró aranyat
a gyönyörű kis pártát csorgatták fejére
fájdalmasan énekelt
valójában azt az arannyal díszített kis koponyát
érkeztem megkeresni a szlovén fővárosban
netán ismét kezembe vehetném
ott a helyszínen lekottázhatnám énekét
mert csak én kottázhatom le az énekét
hiszen én fejlesztettem tovább rilke mária fonográfiáját
melyet a koponyavarratok lejátszására gondolt el*³⁴

A nyomozás végül sikerrel jár, bár a lírai én értékelése szerint mindenki gyanúsnak tartja a koponya után érdeklődő magyar költőt a szlovén fővárosban. Kiderül, hogy egy avar uralkodó koponyája, amelyen a párta helyett a halottas lepel aranszálai maradtak fenn a koponyai varrataiba húzódva, s a múzeum szakemberei a feldolgozását követően kilátásba helyezték a tárgy kiállítását is.

Az idézet kiválóan szemlélteti, hogy a Tolnai-opusba kerülő tárgyak körül azonnal egy történet szövődik, ahogyan a pók körbefonja áldozatait, valamint a legstatikusabb dolgok is egy mozgalmas cselekvéssor részévé válnak.

³¹ Uo. 77–78.

³² Boris Groys: *A gyűjtemény logikája*. Iskolakultúra 1998/4 melléklete. MXI.

³³ Tolnai Ottó: *Kerítik*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 80.

³⁴ Tolnai Ottó: *Segíts a kis koponyát a verőpárnán felmutatni*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 133–134.

A vers refrénszerűen ismétlődő két sora, az „és itt álljunk meg egy pillanatra / hallgatózunk” rávilágít az auditív érzékelés fontosságára, amely a kiragadott részletben is szembevetendő. Énekel, azaz pontosabban kántál a lírai én is a mesélés helyett, énekelt a koponya tulajdonosa, de az éneklés a halott maradványnak is a sajátja, hiszen éneke lekottázható. Megállapítható, hogy a Tolnai-művek szubjektumainak különleges tekintetével csak különleges hallásuk vetekedhet.

A refrén a lírai én egy másik jellemző magatartására is utal, a részletekhez való odahajolásra, az időigényes, koncentrált figyelemre, mely révén a legkülönbözőbb összefüggések is felderíthetők. A kis szlovén koponya utáni nyomozás is beékelődik a Tolnai-motívumok táncába, az Adria, a csipkeverés, a higanybányászás, a gyárak költői privatizálása képezik a keretét, s egy-egy képben a nehezen összekapcsolható témák mégis összeérnek, összeölelkeznek:

*figyelt hogyan zsonglörködöm
ott már közel az adriához
az adriai higanygolyócskákkal
hogyan hímezem aranyszállal
az ifjú uralkodónő bezúzott kis koponyáját
hogyan kántáltak fájdalomosan³⁵*

A kutatás a kiindulópontja a *PIM. Füst papucs avagy a magyar vers libre monumentális emlékműve* című költeménynek is. A lírai én szeretne a Petőfi Irodalmi Múzeum széfjeiben, lerakataiban matatni, kutáskodni, klasszifikálni éjnek idején kis öreg, vakondszemű kútásóként. Az éjjeli örrel folytatott elképzelt dialógusból bontakozik ki, miért is érkezett meztőláb a múzeum szentélyébe:

*füst milán maga gyártotta
vágott orrú bivalybőr papucsát keresem*

[...]

*ó nem ellopni szándékoztam
a monumentális bivalybőr papucsot
csak belelépni egy pillanatra
belülről érezni meg izzó bütykeit
majd vigyázva kilépni belőle
hagyni állni itt a folyosó közepén
mint ahogy shelley versében a pusztán
az a szörnyű két láb áll
csak meghajolni a magyar vers libre
monumentális emlékműve előtt.³⁶*

³⁵ Uo. 135.

³⁶ Tolnai Ottó: *PIM: Füst papucs avagy a magyar vers libre monumentális emlékműve.* = Uő: *Nem könnyű. Verseik 2001–2017.* Pécs 2017. 233–234.

Míg az előző versben a hanghatások töltötték be lényeges szerepet, itt az anyagiség, a taktilis érzékelés dominál. A sötétben keresgélő lírai én kitapogatja a tárgyakat, ujjaival „látja” Ady bézs avagy drapp kamásliját és a költők egyéb kackiás kacatait. Ebből a néhány sorból is láthatjuk, miképpen magasztosulnak fel a Tolnai-opusban az apró részletek, haszontalannak tűnő tárgyak, lomok. A monumentális emlékművé emelkedő papucset mégsem szeretné piederesztálra emelni, hagyná ott a folyosón, hogy más is beleléphessen, ahogyan ő, hogy ezáltal más is belülről érzékelje Füst Milán költészetének nagyságát.

A költeményt olvasva egyébként eszünkbe juthat az az epizód, amikor a *Grenadírmars Orchideázás, avagy a megesett teherben maradt történet* című szövegében az én-elbeszélő ugyancsak éjjel bolyong a Vajdahunyad várában működő Mezőgazdasági Múzeumban: „Ám a dolog kissé még ennél is bonyolultabb, [...] ugyanis elszállásolásunk úgy történt, hogy elkaptuk a múzeum kulcsát. Éjszaka jártunk haza, a hatalmas Mezőgazdasági Múzeum volt a házunk, olykor kissé spiccesen, avagy egész ittasan, fél éjszakát kóvályogtunk a Mezőgazdasági Múzeumban, hol az aratást, hol a sertésstenyészést bemutató termekben pihenne.”³⁷ A szokatlan időpont és az, hogy (ideiglenes) otthonuknak érezték az épületet lehetővé tette, hogy teljesen más szemszögből ismerkedhessenek meg a gyűjteménnyel, bensőségebb viszonyt alakíthassanak ki vele. Ugyanez az otthonosság érezhető a Petőfi Irodalmi Múzeumot éjjel bekebelező költeményben is, sőt a „beköltözés”, azaz kiállítási tárggyá válás lehetősége is megjelenik:

*istenem még majd a PIM-ben
reped meg a szívem
ki is állítaná ha sikerülne helyet szorítani
a kápolna kis repedt harangját
egy repedt kis kápolnaharang
ez az ő szíve
kiállíthatnánk jóllehet megkongatni
nem kongathatjuk meg
önkezével vágta ki harangnyelvét
érides marha-tájnyelvét*³⁸

A szív mint harangnyelv nélküli repedt kápolnaharang sem statikus, holt anyagként jelenik meg, a szlovén koponyához hasonlóan történés szövődik köré, viszont némaságra ítélődik a kasztrálás miatt. A lírai én azonnal el is távolodik a belőle kiszakadó kiállítási tárgytól, kívülről látja és láttatja önmagát („ez az ő szíve”), a kiállítás aktusa foglalkoztat, abban a folyamatban cselekvőként szerepelteti magát is („kiállíthatnánk”).

A *Mint a meggyben* egy talált tárgy PIM-beli kiállítását énekli meg Amadeó. Berlinben, az utcai lefolyó rácsán fennakadva lelt rá a Tolnai-alakmás a szinte már teljesen szétázott igazolványfotóra. Az ebből fakadó bizonytalanság ismét lehetőség arra, hogy pontosan körülrajzolja, történettel ruházza fel a szerinte minden bizonnyal lányt ábrázoló képet, akinek ajka olyan volt,

³⁷ Tolnai Ottó: *Orchideázás, avagy a megesett teherben maradt történet*. = Uő: *Grenadírmars. Egy kis ízelt opus*. Zenta 2008. 301.

³⁸ Tolnai Ottó: *PIM: Füst papucsá avagy a magyar vers libre monumentális emlékműve*. = Uő: *Nem könnyű. Verseik 2001–2017*. Pécs 2017. 233.

mint a meggy. E mozzanat révén válik a kép azonnal a Tolnai-univerzum szerves részévé, hiszen Szokol Mihály mesélt egy pincérlányról, akinek az ajka szintén olyan volt, mint a meggy. A kiállítást természetesen gondos előkészítés előzte meg:

*hazaszállítottam megszáritottam
és egy A4-es lapra ragasztottam
alul pecsétetekkel láttam el
énekli amadeó
aztán ott szabadkán búza misi
bekeretezte
és tavaly kiállítottam volt
pesten a PIM-ben
énekli amadeó³⁹*

A könyvtár nincs túl távol a múzeumtól, főképp az irodalmitól nem. Az Édesanyjának földig érő haja volt című költeményben a lírai én legújabb könyvtárosi megbízatásáról beszél. Könyvtárosi múltjáról, melyre a versben is utal, már olvashattunk a *Kosztolányi édességei avagy a Bódis cukrászda* című novellában. Könyvtáralapító tevékenysége valójában alkotótevékenységének leképződése, azt vallja, hogy minden könyvtár egy könyvön, illetve szövegen nyugszik, ahogyan művei is egy aprócska, semmisnek tűnő, de annál jelentősebb részletből kiindulva kebelezik be a mindenséget.

A könyvtárosi munka mellett egy másik abszurd, tolnais feladat lehetősége is feldereng, ugyanis a szabadkai műtrágyagyár és környékének ledózerolásakor a munkások egy helyre gyűjtötték össze a gyár területéről a Tito-képeket. Szinte akaratlanul létrehoztak egy olyan gyűjteményt, amely ma világszerte divatos, s ahogy egy másik Tolnai-szövegben a por konzerválja a képet, itt ugyanezt a különleges szerepet a mérges gázok töltötték be:

*jóllehet manapság világszerte divatosak
az ilyen kiállítások képtárok
a mérges gőzök finoman
felettebb izgalmasan retusálták
az értékes gyűjteményt
ám sajnos nem akadt művészettörténész
muzeológus ki a gyűjtemény mögé állt volna⁴⁰*

Kiváló feladat lenne e kiállítás megrendezése is a képzőművészeti érdeklődésű lírai ének, aki festészeti problémákat is gyakran versel meg. *A kis fekete evező* című költemény azért jelentős, mert nagyon szemléletesen mutatja be, miképpen viszonyulnak egymáshoz az alkotások Tolnai imaginárius képtárában:

³⁹ Tolnai Ottó: *Mint a meggy.* = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017.* Pécs 2017. 280.

⁴⁰ Tolnai Ottó: *Édesanyjának földig érő haja volt.* = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017.* Pécs 2017. 218.

*ma hazahoztuk a képeretézőtől a regattát
és ünnepélyesen felakasztottuk a nappaliban
és máris érzékelem ahogy korrespondálni kezd
bojan bem zöld teniszpályáján heverő fehér dogjának (krétalényének)
gyengéd lelkiségével
stanić szobrásznak bem művészettörténésznek készült
a világhoz való viszonyukban
a nagy olasz naivákhoz hasonlatosan van valami közös
teret anyagot tudnak biztosítani az áhítatnak⁴¹*

Tolnai szinte mindig viszonylatokban gondolkodik képzőművészetről, egyik részlet mellé odahelyez egy másikat, s szépen kiviláglik az írásaiban, hogy az alkotás egymás társaságában teljesen más arcukat mutatják meg, egy másik környezetben, más képek közelében újabb és újabb jelentésmezőkbe engednek betekintést. Ahogy láthattuk, így van ez a Tolnai-opus más alkotórészeivel is, a folyamatos újrendezés mindig frissen, elevenen tartja őket, izgalmasabbnál izgalmasabb olvasatok lehetőségeit tárva fel.

Kijárat

Tolnai Ottó költészete úgy konzerválja mindazokat az eseményeket, figurákat, tárgyakat és tájakat, amelyek az útjába kerülnek, mint a Pompejit fogságába záró lávafolyamok, lendületben dinamikus mozdulatlanúságba merevítve, és ahogy Akhilleusz pajzsát énekelte meg Homérosz. A pompeji színházról szóló költemény (*Az a pompeji színház*) lírai énje szeretne mindent langyos hamuval beborítani, hogy megőrződjön az a boldogság és szépség, amit Pompejiben tártak fel. Olvasás és értelmezés közben a hamu alól próbáljuk kikotorni e világot, s mikor ezt megteesszük, minden megelevenedik, zsongásnak idul. Am nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy „a hamu alatt még ott lapul a parázs”⁴², összeégetheti a kezünket.

“The props are already crowded”. Collecting and Musealization in Ottó Tolnai’s Book “*Nem könnyű*”

Keywords: Ottó Tolnai, Nem könnyű, Versek, collecting, musealization, recapitulation

Collecting and taking inventories are defining acts in Ottó Tolnai’s texts and can be found both as themes and as text-organizing procedures. Different types of collectors and collections can be found in the author’s work: from forager to art critic, and from messy to organized collections.

The Tolnai-*Kunstkammer* was already very diversified, but it was significantly enriched by the publishing of the book entitled “*Nem könnyű*” [Not easy] in 2017. The volume contains the poems from 2001 to 2017 in five parts. This book can be considered as a museum or a retrospective exhibition, but the act of collecting, the collection and the musealization are also decisive themes in it.

The paper’s aim is the interpretation of the poems in the new book from the point of view of collecting and musealization, and to compare the gesture of recapitulation in “*Nem könnyű*” [Not easy] and “*Versek*” [Poems].

⁴¹ Tolnai Ottó: *A kis fekete evező*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 226.

⁴² Tolnai Ottó: *Az a pompeji színház*. = Uő: *Nem könnyű. Versek 2001–2017*. Pécs 2017. 58.